

УДК 378.147.-111

Бирюк О.В.

**ДИДАКТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ
ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ ФІЛОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ
НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ**

Розглядаються дидактичні принципи формування соціокультурної компетенції при організації роботи студентів філологічного факультету з англійськими текстами.

Ключові слова: принцип виховуючого навчання, принцип систематичності й послідовності, принцип активності, принцип проблемності, принцип наочності, соціокультурна компетенція.

Актуальність реалізації соціокультурного підходу до навчання іноземних мов (ІМ) у вищих навчальних закладах (ВНЗ) України обумовлена необхідністю засвоєння ІМ як засобу міжкультурного спілкування та засобу пізнання іншомовної культури. Соціокультурний компонент навчання ІМ є суттєвою частиною як змісту навчання, так і навчального контексту, що експліцитно та імпліцитно відображено в Програмі з англійської мови для I-V курсів університетів та інститутів [4]. Формування соціокультурної компетенції (СКК) визначається як одна з головних цілей навчання ІМ [4, 3]. В умовах відсутності іншомовного середовища найбільш доступним джерелом соціокультурної інформації є друковані автентичні іншомовні тексти різних функціональних стилів: прагматичного, публіцистичного, художнього.

Стратегію і тактику навчального процесу взагалі та формування СКК, зокрема, визначають дидактичні передумови, врахування яких у навчальному процесі є запорукою його ефективності.

Дидактичні передумови формування у студентів СКК при навчанні ІМ знаходять своє відображення в урахуванні сукупності взаємопов'язаних дидактичних принципів, до яких відносять принципи наочності, активності та свідомості, міцності знань, навичок і вмінь, систематичності й послідовності, доступності, науковості, проблемності, зв'язку навчання з життям, індивідуального підходу до студентів, виховуючого навчання (І.Л. Бім, Н.П. Волкова, О.О. Леонтьєв, М.В.Ляховицький, М.М. Скаткін, С.П. Шатілов, А.М. Щукін, В.В. Ягупов та ін.). В цілях методичного дослідження розглянемо принципи, які є домінуючими саме при формуванні у студентів СКК на матеріалі англійських текстів із соціокультурним потенціалом. *Мета нашої статті* – визначити дидактичні принципи, що є пріоритетними при формуванні СКК на матеріалі автентичних англійських текстів, і розкрити специфіку їх реалізації.

При відборі дидактичних принципів як провідних в аспекті проблеми, що досліджується, ми враховували специфіку зазначеної компетенції, особливості читання як виду мовленнєвої діяльності та типові характеристики навчального матеріалу. Так, особливого значення при формуванні СКК набувають принципи виховуючого навчання, систематичності й послідовності, активності, проблемності та наочності. Принцип виховуючого навчання сприяє реалізації виховного потенціалу вказаної компетенції, а саме: формуванню світогляду студентів, позитивного ставлення до англійської мови, культури народу-носія цієї мови та виховання особистісних рис характеру (усвідомленню власної особистості, соціокультурної спостережливості, міжкультурної чутливості). Принцип систематичності й послідовності забезпечує формування СКК як системи знань, навичок і вмінь у їх логічному взаємозв'язку та наступності. Психологічні особливості читання – внутрішній характер сприймання та розуміння інформації без зовнішніх проявів – ускладнюють керування навчально-пізнавальною діяльністю студентів-читачів при навчанні читання англійських текстів з метою формування СКК. Тому при визначенні шляхів активізації розумової діяльності студентів і способів

контролю домінуючими є принципи активності та проблемності, специфіка реалізації яких обумовлена психологічними характеристиками читання як виду мовленнєвої діяльності. Типовою рисою автентичних англомовних текстів виступає ілюстративний матеріал як джерело образної та графічної соціокультурної інформації про англомовні країни. Ця особливість навчального матеріалу зумовила визначення принципу наочності як одного з пріоритетних при роботі з текстовим матеріалом з метою формування СКК. Розглянемо, як кожний із цих принципів реалізується в нашому дослідженні.

Сучасна вітчизняна дидактика і відповідно методика навчання ІМ розглядає зміст *принципу виховуючого навчання* крізь призму гуманізації та гуманітаризації мовної освіти, що визначені пріоритетним напрямом її розвитку в Державній національній програмі «Освіта» та Національній доктрині розвитку освіти. Отже для розкриття специфіки цього принципу розглянемо основні положення гуманізації та гуманітаризації навчання ІМ у ВНЗ та напрями їх реалізації при формуванні у студентів СКК.

Спираючись на дослідження дидактиків і методистів І.Л. Бім (2002), І.О. Зимньої (1986), В.В. Сафонової (1996), В.І. Шаховського (1995), Н.Д. Brown (1994), С. Campbell та Н. Kryszewska (1995), Е. Tarone (1996) та інших, визначимо загальні положення гуманізації та гуманітаризації навчального процесу при формуванні СКК у навчанні читання англомовних текстів:

- навчання ІМ має носити особистісно орієнтований характер, що передбачає визнання студента як активного суб'єкта діяльності навчання та спілкування; врахування потреб, інтересів і можливостей студентів при відборі англомовних текстів для читання; актуалізацію наявних соціокультурних лінгвістичних і екстралінгвістичних знань та опору на власний досвід студентів; врахування викладачем емоційного стану студентів, а також їхніх морально-етичних цінностей;
- навчальний процес у контексті діалогу культур має характеризуватися культурознавчою спрямованістю, що передбачає формування у студентів вторинної культурної та мовної картин світу, краще усвідомлення ними власної культури;
- навчальний процес має сприяти формуванню та розвитку у студентів соціально-психологічних якостей, які складають психологічну основу готовності особистості до опосередкованого масового міжкультурного спілкування, а саме: усвідомленню особистістю власної ідентичності, соціокультурної спостережливості, соціокультурної толерантності, культурної чутливості, емпатії, здатності особистості вступати в контакт із «чужим» при читанні англомовних текстів;
- використання різноманітних форм роботи з текстами, що надає навчальному процесу реальної практичної спрямованості.

Ці теоретичні положення принципу виховуючого навчання реалізуються через навчальний матеріал, способи роботи з ним і здійснення міжпредметних зв'язків. Так, навчальний матеріал при формуванні у студентів досліджуваної компетенції представлений англомовними текстами, які характеризуються автентичністю, наявністю особистісно значущої інформації, високим і середнім соціокультурним потенціалом та інформативністю, що передбачає наявність актуальної та нової для студентів-читачів соціокультурної інформації.

При формуванні СКК у навчанні читання англомовних текстів методисти пропонують такі способи роботи з цим навчальним матеріалом: 1) тематичний; 2) філологічний; 3) пізнавально-країнознавчий; 4) інтегративний, спрямований на сполучення окремих елементів з вищезазначених способів. Саме останній із наведених способів роботи з англомовними текстами ми вважаємо оптимальним при формуванні у студентів СКК.

З метою досягнення цілей соціокультурної освіти та підвищення освітньо-виховного потенціалу навчального процесу в умовах ВНЗ необхідна міждисциплінарна інтеграція навчально-комунікативної діяльності на заняттях з практики усного та писемного мовлення з педагогічною, мовознавчою, літературознавчою, культурознавчою діяльностями. Дослідники пропонують різні класифікації міжпредметних зв'язків [3]. У процесі формування СКК при роботі з англомовними текстами доцільно формувати змістовно-інформаційні, операційно-діяльнісні міжпредметні зв'язки: а) зв'язки, що сприяють розвитку логічних прийомів пізнавальної діяльності; б) зв'язки, що вдосконалюють професійну підготовку студентів.

Реалізація змістовно-інформаційних зв'язків відбувається на основі спільного предметного змісту дисциплін, що вивчаються. Наприклад, при вивченні теми «Хвороби та їх лікування» на II курсі доцільно спиратися на отримані студентами знання з курсу валеології, який вони опановують на цьому ж курсі згідно навчального плану.

Встановлення операційно-діяльнісних зв'язків між предметами передбачає оволодіння студентами логічними прийомами пізнавальної діяльності – аналізом і синтезом, узагальненням, порівнянням (співставленням), класифікацією тощо. Саме ці прийоми лежать в основі формування вмінь розуміння соціокультурної інформації та її інтерпретації при роботі з англomовним текстом. Професійно орієнтовані вправи спрямовані на встановлення перспективних зв'язків із курсом методики навчання ІМ на молодших курсах або супутніх чи попередніх зв'язків із цією дисципліною на старших курсах. Вони передбачають аналіз студентами англomовного тексту з точки зору наявності в ньому експліцитно та імпліцитно вираженої соціокультурної інформації, пояснення соціокультурних реалій, складання запитань до тексту, відбір текстів за певними критеріями, що є професійно орієнтованими.

Отже, нами розглянуті основні теоретичні положення дидактичного принципу виховуючого навчання та визначені напрями їх реалізації при формуванні СКК у навчанні читання англomовних текстів.

У дидактиці *принцип систематичності й послідовності* конкретизується такими чотирма правилами: від менш важкого до більш важкого, від близького до далекого, від простого до складного, від відомого до невідомого, яких ми дотримуємося при формуванні складників СКК.

Систематичність при формуванні СКК передбачає оволодіння соціокультурними знаннями, навичками та вміннями в їх логічному взаємозв'язку. Послідовність визначає таке оволодіння складниками вказаної компетенції, коли наступне спирається на попереднє й визначає подальший процес навчання. Спираючись на цей принцип, ми визначаємо формування СКК як послідовне формування її структурних компонентів, з одного боку, та їхніх складників, з іншого боку. Здатність визначати тему й головну думку, розуміти ілюстративний матеріал, прогнозувати соціокультурний зміст англomовного тексту сприяє адекватному розумінню соціокультурної інформації при її читанні. Тому формування структурно-орієнтованого компонента передедує формуванню лінгвокраїнознавчого компонента СКК.

Враховуючи комплексний характер досліджуваної компетенції, необхідно визначити послідовність формування складників її компонентів. Виконуючи вправи для формування структурно-орієнтованих / лінгвокраїнознавчих навичок, студенти оволодівають необхідними структурно-функціональними / соціокультурними лінгвістичними й екстралінгвістичними знаннями. На основі сформованих навичок студенти оволодівають відповідними вміннями. Відповідно до принципу систематичності й послідовності навички та вміння структурно-орієнтованого й лінгвокраїнознавчого компонентів СКК мають формуватися таким чином: кожна окрема навичка або кожне окреме вміння має спиратися на вже сформовані навички / вміння та забезпечувати формування наступних навичок / умінь. Перевагу «послідовного» варіанту виконання груп вправ на формування структурно-орієнтованих і лінгвокраїнознавчих умінь СКК над «паралельним» варіантом методики доводять результати проведеного нами експериментального дослідження [1].

Таким чином, розглянутий принцип визначає, по-перше, формування СКК як системи та, по-друге, послідовність формування її структурних компонентів.

Наступний дидактичний принцип – *принцип активності* у межах нашого дослідження передбачає цілеспрямоване, осмислене, вмотивоване засвоєння студентами знань, оволодіння навичками та вміннями, які складають зміст СКК при навчанні читання англomовних текстів, за умови активної участі кожного студента в навчальному процесі.

У методиці викладання ІМ розрізняють три види активності: інтелектуальну (внутрішню), емоційну й мовленнєву (зовнішню) [5, с. 49], які в сукупності забезпечують сприятливі умови для оволодіння ІМ. Визначимо, розвиток якого виду активності є пріоритетним при формуванні СКК на матеріалі англomовних друкованих матеріалів. Читання як мовленнєво-розумова діяльність передбачає постійну активність читача на всіх рівнях сприймання та переробки мовної й екстралінгвістичної інформації тексту. Ця активність не має будь-якого зовнішнього мовленнєвого прояву. Саме тому навчання читання має на меті розвиток специфічної активності, яка пов'язана з формуванням пізнавальних потреб і мотивів.

тобто розвиток внутрішньої чи пізнавальної активності. Зовнішня активність студентів при формуванні досліджуваної компетенції забезпечує контроль за протіканням пізнавальної діяльності.

Розкриємо специфіку розвитку внутрішньої активності в аспекті проблеми, порушеної в статті. Так, при формуванні СКК у навчанні читання провідне місце мають посідати навчально-пізнавальні мотиви, орієнтовані на лінгвокраїнознавчий зміст навчальної діяльності. Об'єкт пізнання, тобто соціокультурний зміст англомовних текстів, поступово ускладнюється з точки зору його присвоєння студентами: способи та засоби діяльності з об'єктом: соціокультурні навички та вміння – формуються, вдосконалюються й розвиваються. Посередницька роль викладача полягає в тому, що він націлює студентів на самостійну творчу роботу при формуванні СКК. Головним результатом пізнавальної активності при формуванні вказаної компетенції є усвідомлення студентами себе повноцінними учасниками опосередкованої міжкультурної комунікації.

Отже, при формуванні СКК на матеріалі англомовних текстів пріоритетним є розвиток внутрішньої / пізнавальної активності, що має забезпечити цілеспрямоване, осмислене, вмотивоване оволодіння студентами соціокультурними знаннями, навичками та вміннями.

Внутрішня активність студентів забезпечується шляхом розв'язання ними низки проблемних завдань, пов'язаних із пошуком і переробкою інформації тексту на різних рівнях, а також із формуванням певного умовиводу. Саме при розв'язанні проблемних завдань реалізується *принцип проблемності*, який передбачає створення під керівництвом викладача проблемних ситуацій та активну самостійну діяльність студентів при їх розв'язанні, в результаті чого відбувається творче оволодіння соціокультурними знаннями, навичками та вміннями і розвиток розумових здібностей [2].

Специфіка врахування *принципу наочності* при формуванні СКК зумовлена навчальним матеріалом – автентичним друкованим текстом (газетно-журнальні статті, тексти країнознавчого характеру з довідкової літератури, брошур, путівників тощо). В основі реалізації цього принципу при роботі з англомовними текстами лежить діалектика переходу від зорового сприйняття до абстрактного мислення при соціокультурному пізнанні. На соціокультурному потенціалі зорової наочності наголошують у своїх дослідженнях Є.М. Верещагін та В.Г. Костомаров (1980), С.Ю. Ремізова (1981), Т.А. Савицька (1984), В.В. Сафонова (1996). Автентичні англомовні тексти з соціокультурним потенціалом містять такі види зорової наочності, як графічна / схематична та художньо-образотворча / зображувальна. У текстах графічна й зображувальна наочність представлена відповідно таблицями, схемами та ілюстраціями, малюнками, фотографіями, карикатурами.

Визначимо специфіку роботи з цими видами наочності при формуванні СКК. Відомо, що комунікативна функція зорової наочності полягає у графічній та образній ілюстрації фактів, подій, явищ, про які йдеться в тексті. Використання цих видів наочності сприятиме формуванню та розвитку вмінь «читати» (розуміти) графічну й образну соціокультурну інформацію, а також інтерпретувати її політичний, соціальний, культурологічний аспекти. При формуванні СКК зорова наочність може бути використана 1) як опора для прогнозування й розуміння змісту тексту в цілому та його соціокультурного аспекту зокрема, 2) як засіб пізнання, тобто джерело інформації про англомовні країни та народи, оскільки вона передає соціокультурну інформацію шляхом графічного й образного відображення політичних, економічних, соціальних та інших реалій англомовних країн.

Отже, реалізація принципу наочності передбачає цілеспрямоване, функціонально адекватне використання графічної й образної наочності для демонстрації соціокультурної специфіки різноманітних сфер життя і життєдіяльності англомовного лінгвосоціуму з метою оптимізації формування соціокультурних знань, навичок і вмінь.

Таким чином, дидактичними передумовами при формуванні СКК на матеріалі англомовних текстів виступає врахування сукупності дидактичних принципів, серед яких провідними визначені принципи виховуючого навчання, систематичності й послідовності, активності, проблемності та наочності. Ці принципи обумовлюють змістовий та операційно-діяльнісний компоненти навчального процесу при формуванні СКК на матеріалі англомовних текстів.

Вурук О.В.

**DIDACTIC PREMISES OF FORMING SOCIO-CULTURAL COMPETENCE
TO STUDENTS OF PHILOLOGY FACULTY ON THE MATERIAL
OF ENGLISH TEXTS**

The article focuses on the didactic principles underlying forming students' socio-cultural competence while their work with authentic English texts.

Key words: principle of educational teaching, principle of consecution, principle of active learning, principle of problem solving, principle of visualization, socio-cultural competence.

Бирюк О.В.

**ДИДАКТИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ФОРМИРОВАНИЯ
У СТУДЕНТОВ ФИЛОЛОГИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА
СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ
НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ТЕКСТОВ**

Рассматриваются дидактические принципы, которые лежат в основе формирования социокультурной компетенции при организации работы студентов филологического факультета с англоязычными текстами.

Ключевые слова: принцип воспитывающего обучения, принцип систематичности и последовательности, принцип активности, принцип проблемности, принцип наглядности, социокультурная компетенция.

Література

1. Бирюк О.В. Экспериментальна перевірка ефективності системи вправ для формування у майбутніх учителів соціокультурної компетенції при навчанні читання англomовних публіцистичних текстів // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: Збірник наукових праць / За ред. М.Б.Свуха; Укладач О.В.Михайличенко. – К.: Вид. центр КНІУ, 2005. – Вип. 29. – С. 151-155.
2. Бирюк О.В. Принцип проблемності при формуванні соціокультурної компетенції на матеріалі англomовних текстів // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. – Чернігів: ЧДПУ, 2009. – Вип. 63. – С. 13-16.
3. Бодрикова Г.И. Использование межпредметных связей при обучении иностранному языку на младших курсах языкового вуза (на материале французского языка): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / МГПИ им. В.И. Ленина. – М., 1982. – 16 с.
4. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання): Проект / С.Ю.Ніколаєва, М.І.Соловей та ін. – Вінниця: Вид-во «Нова Книга», 2001. – 247 с.
5. Рогова Г.В. и др. Методика обучения иностранным языкам в средней школе / Рогова Г.В., Рабинович Ф.М., Сахарова Т.Е. – М.: Просвещение, 1991. – 287 с.

Стаття надійшла до редакції 31.08.09